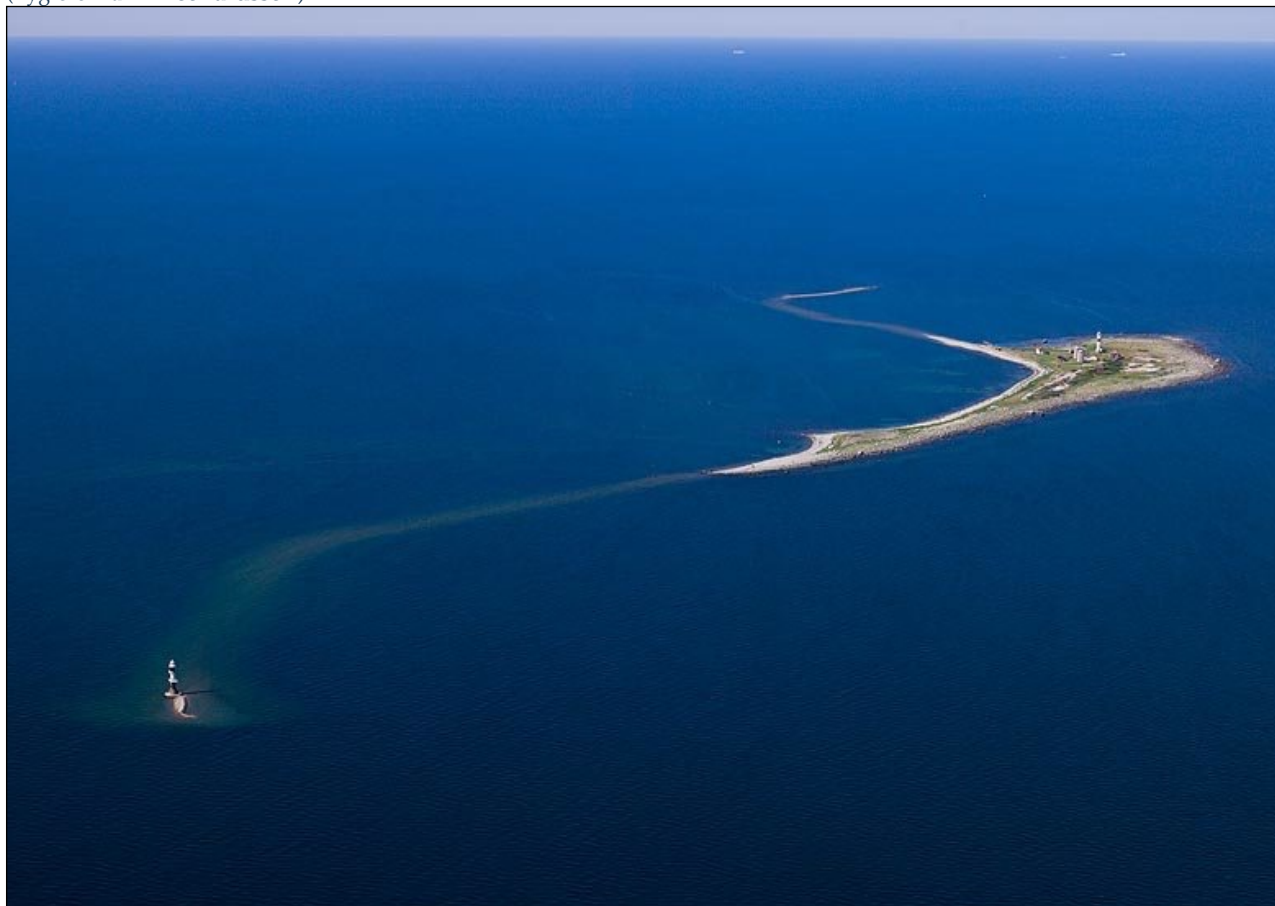

Nidingen - från istid till nutid.....

En unik och historisk plats på många sätt

Dest. Gottskär-Nidingen 2021

(flygfoto: Patrik Leonardsson)

Ön skapades

Nidingen är en lämning från den senaste stora istiden som avslutades för ca 12 000 år sedan vilket gör att ön är relativt "ung" om man jämför med alla klipp-öar längs västkusten. Sträckningen från sydväst till nordost och dess form gör att det mest liknar det geologerna kallar för Drumlin.

En kuriositet är att Nidingen låg mer än 100 m lägre än idag innan landhöjningen påbörjades när trycket från isen försvann.

Den sydvästra änden ligger vid Klockfotsbojen, en gulsvart hög boj ni kan se om ni tittar en bit ut i vattnet till höger om reven som sticker upp söder om infarten till bryggan. Utanför bojen är det ca 50 m djupt och sedan blir det bara 7-8 meter djupt vid bojen. Därifrån börjar sedan sand, sten och grus att bilda Drumlinen och delar av revet sticker upp ovanför ytan som ni ser en bit ut från bryggan. Tittar ni på flygfotot så ser man tydligt detta i övre delen av bilden i öns förlängning. Från spetsen på udden intill bryggan ut till de stenarna är det endast ca 40-50 cm djupt vid normalt vattenstånd och alltså teoretiskt möjligt att promenera ut ca 800 m. Dock är det svårt att gå på de runda stenarna och den ofta starka strömmen ställer till det också. Från Klockfotsbojen till spetsen på ön är det ca 2 km.

Sedan är själva ön ca 1 km lång och sedan går "revet" ner under vattenytan igen vid den smala delen ungefär mitt i bilden. Därifrån fortsätter revet, Lillelandsrevet, under vattenytan ca 1 km med ett djup av 1-2 m ända till Lillelandsfyren som ni ser till vänster i bilden. Den totala längden av Drumlinen är alltså ca 4 km, varav 3 km ligger dolt under havsytan. Man kan då förstå att hundratals fartyg har grundstött eller förlist här sedan 1600-talet, man bedömer att ca 600-700 fartyg har gjort så på Nidingen eller grund och andra öar i dess närhet.

Den nordöstra änden där Lillelandsfyren idag står är den magiska delen av revet där ett naturfenomen inträffar med jämna mellanrum. Revets form breddar sig lite nedanför fyren i bild som ni ser och där är en liten "ö" eller hög med stenar som ligger ovan ytan. Det är den högen med stenar som kallas Lilleland och har gett namn åt fyren och revet. Normalt ligger alla stenar under vattenytan utspridda på den östligaste delen av revet, Lillelandshuvud. De översta 1000 kubikmetrarna sten rullar runt med hjälp av strömmar och vågor så vid vissa förhållanden byggs det upp ett litet skär någonstans vid fyren fram till kanten av revet. Den största vi har dokumenterat var 55 meter lång, 8 meter bred och 1-1,5 meter hög.

Några bilder på Lilleland.

Fyrarnas tillkomst och människans avtryck

Runt Vikingatiden och Medeltiden var ön mycket lägre och troligen delad i två vilket sannolikt är en orsak till att ingen mänsklig närvaro fanns och man har heller inte funnit några lämningar från den tiden.

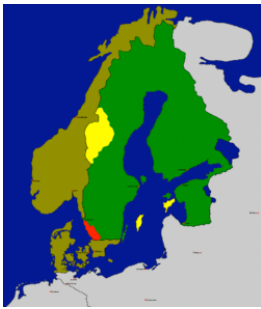
I början av 1600-talet tillhörde i stort sett hela väst- och sydkusten Danmark. Alla fartyg som ville passera genom Öresund var tvungna att betala Öresundstull, en del av dessa pengar använde danskarna till de fyrar som då fanns: Falsterbo, Kullen, Anholt och Skagen.

Holländarna som var en av de stora handelsnationerna i Östersjön på den tiden blev frustrerade då många skepp gick på reven vid Nidingen. De bad då danska kungen att anlägga fyr på Nidingen och var då villiga att betala högre avgift vid passage av Öresund.

1624 anlade danskarna då två stycken vippfyrar på Nidingen. Anledningen till att det blev en dubbelfyr (världens första) var att sjömännen lätt skulle kunna skilja på Anholt och Nidingen.

Man använde stenkol som bränsle och minst en man arbetade ute på Nidingen från augusti till maj för att hålla fyrarna tända vid mörker eller nedsatt sikt.

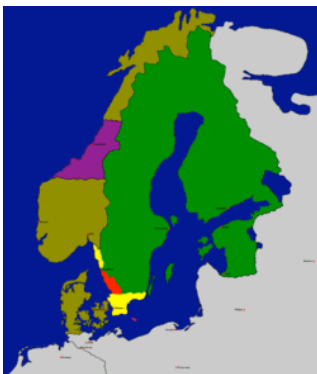
1645 blev Nidingen svensk efter freden vid Brömsebro. Fredsuppgörelsen var att Sverige skulle låna Halland i 30 år. Nidingen blev då Sveriges första fyrplats eftersom Falsterbo och Kullen fortfarande tillhörde Danmark.

Halland, rödfärgat, erhöjls på 30 år.
Jämtland, Härjedalen, Gotland och Ösel, gulfärgade, tillföll Sverige.

13 år senare var Sverige och Danmark åter i krig med varandra. Det var i det kriget den lite bortglömda men ack så viktiga kungen Karl X Gustav tågade över Bält för att överraska danskarna. Vintern var extremt kall och de flesta i den svenska armén lyckades ta sig över det frusna havet.

I den efterföljande fredsuppgörelsen i Roskilde den 26 februari 1658 fick Sverige sina nuvarande naturliga landgränser; Bohuslän, Halland (för gott), Skåne och Blekinge. Falsterbo och Kullen blev då också svenska fyrar.

Sveriges erövringar vid freden i Roskilde (gult, rött och lila)

Efter 1658 och en bra bit in på 1700-talet finns det väldigt lite dokumenterat om Nidingen. Nästa viktiga händelse var att man i början av 1700-talet bytte ut de slitna och svårskötta vippfyrarna till två stycken järngrytor. Dessa ställdes på kullar som man skapade av all slagg som blev av koleldningen, på så sett fick man upp dem högre så att sjömännen kunde se dem ifrån längre avstånd. Genom åren har man sedan spridit ut alla slaggprodukter på den centrala delen av ön och blandat upp den med tång mm. Detta har blivit näringsrik jord som gjorde det möjligt att odla grönsaker. Troligtvis var ön helt fri från grönska innan fyreldningen började och var endast en grå "stenöken".

Riksolyckan 1759 satte fart på fyrutvecklingen i världen. En väldigt dimmig dag 1759 inträffade den svåraste sjöolyckan i svensk historia då **sju** fartyg ur samma flottilj gick förlorade på Klockfotsrevet. Alla hade dyrbar last ombord och ett fartyg hade kanoner ombord så det kunde skjuta kanonskott för att varna de 8-9 bakomvarande fartygen så dessa klarade sig från att gå på revet.

Nu satte man fart på förbättringar som länge hade diskuterats genom att börja med mistsignal på Nidingen. Man behövde något som kompletterade ljuset som inte räckte vid väldigt dålig sikt; ljud går fram väldigt bra över havet, speciellt vid svaga vindar.

Man lät därför gjuta en stor klocka i brons som hängdes upp i en klockstapel, 1766 togs den i drift. Denna klocka skulle sedan fyrväktarna, som nu blev fler och fick högre betalt, klämta i efter en anordnad mistsignal som presenterades i alla stora tidningar i handelsstäderna. Fyrväktarna var tvungna att under ed lova att följa systemet så inga fartyg skulle missförstå ljudintervallerna.

De skulle slå 4 slag och räkna till ca 20 mellan varje slag, detta tog ca 1,5 minut. 6 minuter senare skulle de börja om igen. Det blev alltså ett tungt jobb om det var dimma eller snöglopp flera dagar i sträck, men de fick som sagt var högre betalt efter tuffa löneförhandlingar.

Nidingen blev nu **världens första fasta fyrplats med en anordnad mistsignal.**

Klockan står idag utanför entrén till Sjöfartsmuseet i Göteborg. Den flyttades från ön på **1880-talet** då man ersatte den med en ångsiren som var placerad i huset där den nya fyren idag står. Inne i det gula huset finns brunnen kvar som försåg ångmaskinen med vatten.

Man behövde givetvis också förbättra ljusanordningen efter riksolyckan. Men andra fyrplatser prioriterades och man diskuterade länge hur Nidingens nya fyrar skulle se ut osv. Först **1832** kom nästa förbättring till ön då det stora gula bostadshuset byggdes med plats för 4 familjer. Fram tills dess hade fyrväktarna varit på ön i 2-veckors skift, men nu flyttade 4 familjer ut till ön och bosatte sig permanent. Familjerna var fyrmästarens, två fyrväktare och ett fyrbiträde.

Efter detta byggdes två höga fyrtorn i sten som skulle vara både driftsäkrare och ge bättre ljus. Nidingen stenar ansågs för runda och svåra att bygga med så man plockade huggna stenar från en demolerad del av Varbergs fästning utan att på den tiden ha en tanke på kulturvärdet i Varbergs fästning. Tornen var de

första 12 åren ungefär halva dagens höjd och hade även då stenkol som fyrämne. Fyrgrytorna var nu skyddade av lanterniner och syre kom in genom stora dragöppningar i murväggarna.

Denna konstruktion blev dock ej långlivad, utan redan **1846** dubblade man höjden på tornen, murade igen de stora runda hålen i väggarna och ersatte kolfyrarna med nya franska lanterniner som ställdes ovanför den runda delen längst upp i tornen. Inne i den runda delen inreddes vaktrum för personalen. Nu övergick man till veckor och man hade rovolja som lysämne. 1884 övergick man till fotogen. Fotogen förvarades i fotogenhuset (hönshuset/ Boden) som står nere i svackan norr om fyrtornen.

1852 byggdes det lilla gula tegelhuset som då blev fyrmästarens egna hus. Den som bott där längst är Kapten Östling från Vaxholm som var fyrmästare 1865 till 1899, 34 år alltså. Han älskade sin ö och längtade ut igen så fort han var i land för något ärende.

1930 byggdes så det sista bostadshuset, det stora röda längst västerut på gräsytan. Det var återigen fyrmästaren som fick ett nytt hus, men källaren användes som matkällare för de övriga fyrväktarna. Detta hus byggdes i trä.

Familjerna på ön behövde odla mycket potatis mm för att klara matförsörjningen. Därför började de 1832 att sprida ut all slagg från koleldningen och blanda upp den med tång bl.a., på så sätt fick man mycket näringsrik matjord. Alla fina stenmurar på ön byggdes för att inte jorden skulle blåsa bort.

När det var god sikt och fint väder så såg fyrväktarna många fartyg som inte kände till att reven var så långa och gick därför för nära ön. De ville då kunna varna dessa fartyg innan de gick på grund, för detta ändamål lånades tre kanoner av Älvsborgs Fästning **1875** som ställdes strax nedanför där den nya fyren idag står, en kanon står kvar som minne. Som varning sköts tre varningsskott med krutet som förvarades i kruthuset, den lilla röda byggnaden halvvägs bort mot östra udden. Kruthuset är öppet och är som ett litet museum, ett besök rekommenderas.

Det är min bestämda uppfattning att benämningen "kanonväder" myntades vid denna era :):)

Den gamla mistsignalklockan ersattes 1883 av en ångsiren som uppfördes ihop med det gula huset där nya fyren idag står.

En tragisk decemberdag 1916 drunknade tre fyrväktare efter att deras fiskesnipa slagit runt i en brottsjö endast 50 meter från sydvästra udden.

Som mest bodde det 23 barn på ön samtidigt. Ända fram till 1930-talet kom en skolfröken till ön några månader per år och hade undervisning. Sedan började barnen bo iland på veckodagarna när de gick i skolan.

Under de sista åren av andra världskriget diskuterades det återigen flitigt hur man skulle förbättra ljus och ljud på ön efter flera stora olyckor på reven. Till slut fattades beslut och under **1945** drog man ut en högspänningskabel som ligger på havsbotten från sydspetsen på Onsala, Hållsundsudde. Efter det kunde fyringenjören Hilmer Carlsson bygga den nya fyren på ön som ersatte de två gamla, samt en fyr längst ut på Lillelandsrevet som saknat varning fram tills dess.

Man behövde nu endast en fyr på ön eftersom den nya fick en roterande linsapparat som skapar en egen karaktär olik alla andra fyrar så att man kan skilja dem åt. Denna linsapparat drevs dock av ett tungt lod och ett kugghjulsverk ända fram till 1973 då två elmotorer installerades. Detta lod vevades upp för hand och den siste fyrmästaren bodde kvar på Nidingen ända fram till 1979 på grund av detta.

Hilmer Carlssons svåraste utmaning var att bygga en fyr ute på Lillelandshuvud. Han genomförde en mängd undersökningar av djup, strömmar och revets rörelser plus att han fick en "varning" av naturen själv när han hade märkt ut platsen för fyren. Den **11 maj 1945** hade nämligen en stor svängd "Lillelandsö" bildats och förstört hans markeringar som var fastsatta i stenrevet. Han beslöt då att flytta positionen ca 10 meter västerut, dvs närmare själva Nidingen.

Här lyckades han efter många veckors slit få muddrat en grop i revet som var 12 m i diameter och ca 5 m djup, flera gånger förstördes arbetet av stormar som flyttade tillbaka stenarna.

Till hjälp hade de en arbetsbåt med en gripskopa som plockade upp stenarna, vars storlek är allt från några cm till 2 dm. Nere på 5 meters djup upplevde Hilmer det som "fast" underlag då där är packat grus som inte rullar runt. Under tiden lät man gjuta en 10 m stor betongkasun med träbotten inne i Göteborgs hamn, den vägde 80 ton. Kasusen sänktes sakta ner i gropen natten mellan den 27 och 28 juni 1945. Träbotten monterades bort av två dykare som sedan också fick stå med rakor och gräva bort sten under kasunkanten så att kasusen

hamnade helt vägrätt. För detta ändamål hade man gjort ett litet djupare hål i mitten av gropen. Sedan gjöt man en 1 meter tjock bottenplatta, fyllde på med 100 ton skrotsten, läns pumpade kassen torr och sedan fyllde man kassen med fyllnadsbetong.

Gjutningen av fyrkuren var sedan klar söndagen den 30 september och var 18 m hög över vattenytan. Den 3 november 1945 sattes en provisorisk agabelysning i tornet i väntan på att elkablar från Nidingen skulle bli framdragna och skyddade under revet. Först i juni 1946 var allt klart och den elektriska fyren tändes.

Idag är Lilleland försörjd av solceller och under sommaren 2017 renoveras fyrens betongkärna samt synliga betongytterväggar.

Detta torde sedan dess tillkomst vara en av de viktigaste fyrrar vi har eftersom det finns oräkneliga fartyg som gått på det 1 km långa Lillelandsrevet under de senaste 400 åren.....

Sedan 1980 finns det en fågelstation på Nidingen som drivs av Göteborgs Ornitologiska Förening. Numera försöker de bemanna från mars till november varje år och hinner på denna tid ett normalår ringmärka ca 10 000 fåglar av en mängd olika arter, vilket gör den till tredje största stationen i Sverige .

Personalen berättar gärna om alla spännande och vackra fågelarter de fångar in och har ni tur så får ni vara med och ringmärka. Den fågelart som är mest omtalad på ön en givetvis den tretåiga måsen som häckar på fönsternischerna på de gamla tornen.

Föreningen håller också fin ordning på ön genom att klippa gräs, röja sly, sköta ”utedasset” mm mm, en stort tack till dem!

Från 1 april till 15 juli är ungefär halva ön avstängd för allmänheten pga fågelskydd.

Ön är totalt ca 13 hektar stor och den är tillsammans med ett havsområde runt ön ett 725 hektar stort naturreservat.

Den nya fyren på ön drivs och ägs fortfarande av Sjöfartsverket medan resten av byggnaderna ägs av Staten Fastighetsverk. Samtliga byggnader är Kulturmärkta. Destination Gottskär-Nidingen hyr de flesta husen, det nordöstra tornet och en plats på bryggan av SFV.

Allemansrätten gäller i utemiljön på ön och det är fritt att förtöja på övriga delar av bryggan samt lilla ”kolbryggan” på sydöstra stranden. Den kallas kolbryggan eftersom det var på den man lastade iland all stenkol.

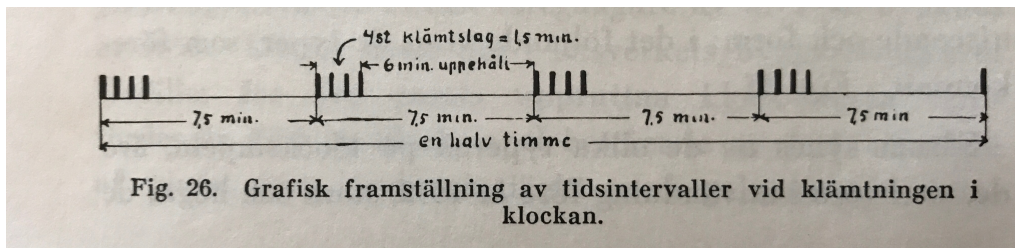

Nordgående ström en vindstilla dag; vågor bildas på norra sidan revet och försvinner helt när de kommer över högsta punkten på revet där strömmen är som snabbast. Den kan öka till 6-7 knop där, från att vara 1-2 knop innan och efter revet.

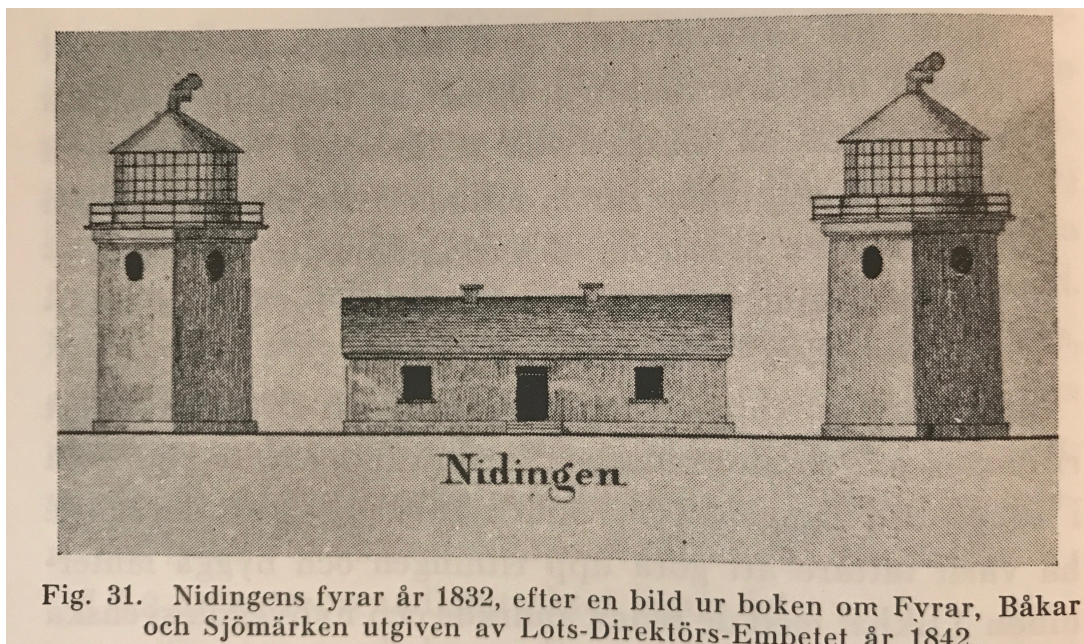

Nidingens mistsignalklocka med ställning uppsatt vid Sjöfartsmuseet i Göteborg år 1946.

Mistklockan som den står idag i Göteborg. Efter att den flyttades från Nidingen 1886 lånades den ut till Böttö fyrplats i Göteborgs inlopp.

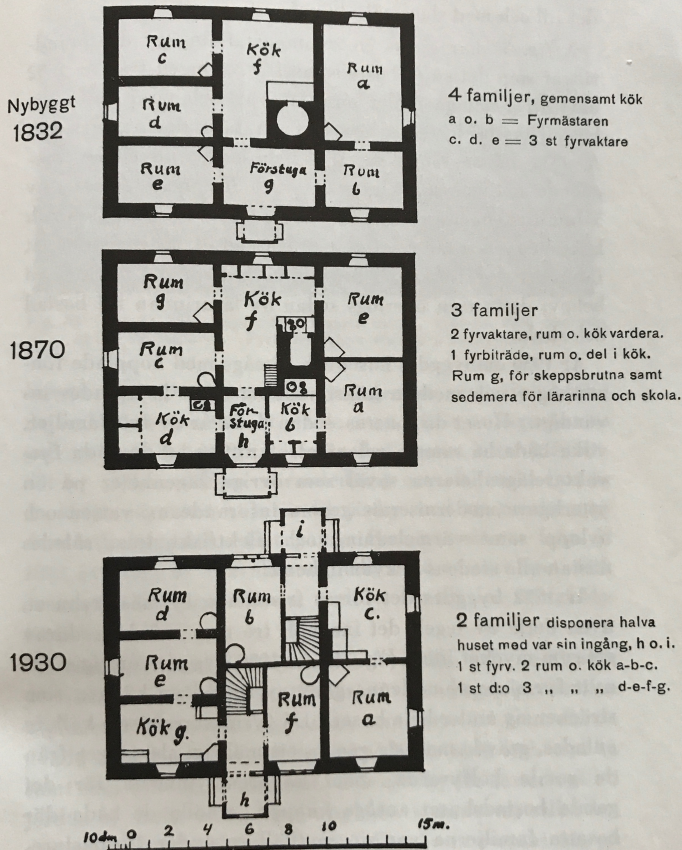
Fyrväktarna hade det jobbigt om det t.ex. var dimma i tre dagar.

En teckning på det första permanentuset och de två tornen innan de påbyggdes 1846. Säkert inte helt korrekt tecknat.

Bostadslägenheternas förbättringar under 100 år
Fyrbetjäningens bostadshus.

Fig. 37.

År 1852 byggdes ett fyrmästarehus om 3 rum o. kök.
År 1930 " " nytt do något större, likaledes om 3 rum o. kök på källare, det gamla fyrmästarehuset övertogs av fyrvaktaren.

Hur ovanstående hus bytte planlösning under årens lopp.

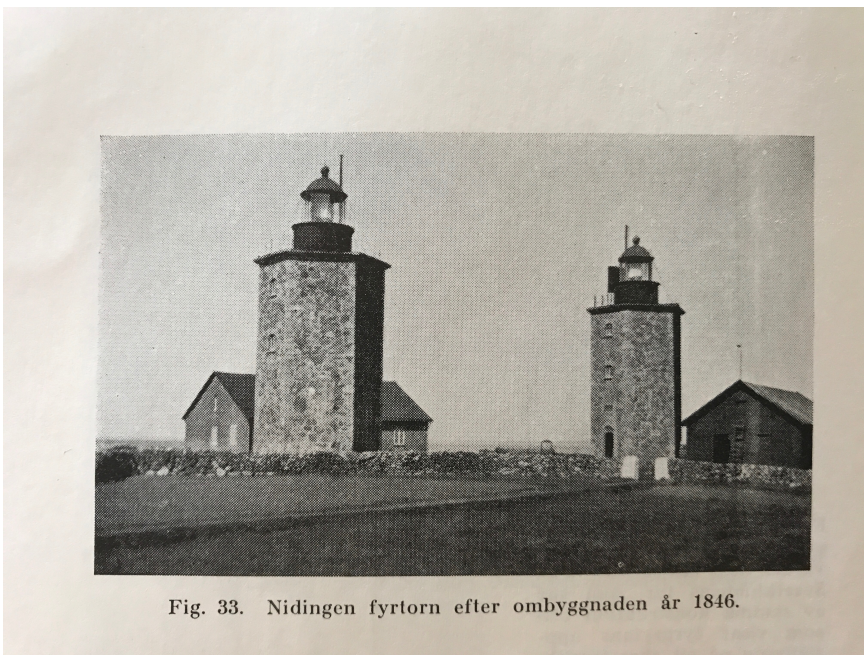

Fig. 33. Nidingen fyrtorn efter ombyggnaden år 1846.

De gamla fyrtornen ser i stort sett ut likadana ut idag.

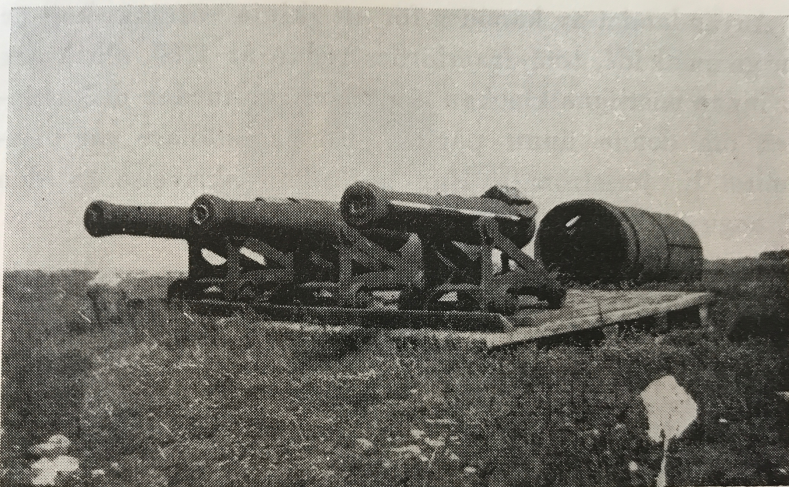

Fig. 27. Nidingens gamla framladdningskanoner, med vilka varningsskott skötes, då något fartyg syntes gå för nära revet.

De tre framladdningskanonerna som användes från 1875, främst för att varna skepp vid fint väder om de syntes gå för nära revet.
(Kanonväder)

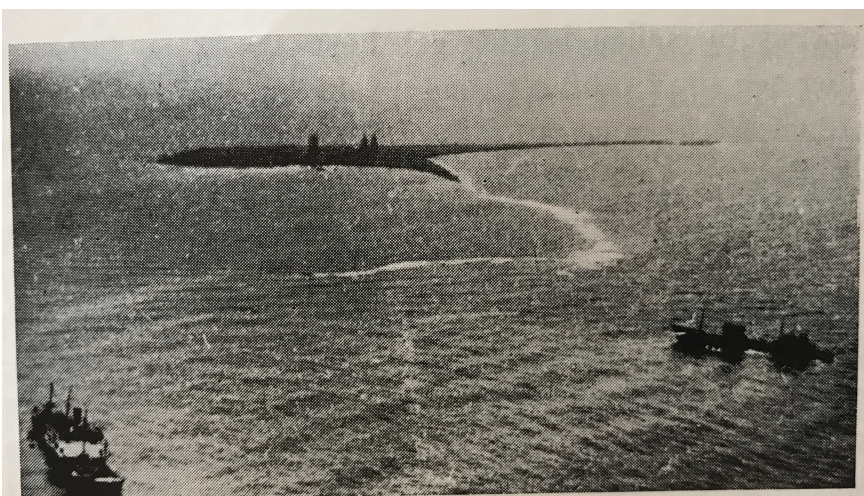

Fig. 51. Ett unikt flygfoto visande de båda, hösten 1945, strandade fartygen, I b i s till vänster och E m p i r e T i g a c h y till höger på Klockfotsrevet.

Nästan svårt att förstå att det kan hända. Så nära ön också.

Källa:

Nidingen - Sveriges första fyrplats,

skriven av Hilmer Carlsson när han byggde fyrarna 1945-1946